

NA KRAJU PUTA

I, najzad, stigli smo na kraj puta: Druga lička (udarna, proleterska) brigada izvršila je poslednji ratni zadatak i time okončala svoje trogodišnje vojevanje za slobodu otadžbine, a ja sam okončao četvorogodišnji rad da bi to njeno tegobno vojevanje, mukotrpno i krvavo koliko časno i slavno, verodostojno rekonstruisao i opisao i tako ga od zaborava sačuvao. U tome cilju silno sam se trudio da osloncem na pouzdane istorijske izvore svaku njenu ratnu situaciju (borbu, boj, marš, unutrašnje stanje i ostala značajna zbivanja u njoj i oko nje) do podrobnosti kritički istinito rekonstruisem i bez uveličavanja ili ublažavanja opišem, kako bi sva ta zbivanja u punoj verodostojnosti ostala potomstvu da se na tim iskustvima napaja rodoljubljem, čojstvom i junaštvom. A toga je u ovoj brigadi bilo u izobilju. Sreća bi bila da takvo junaštvo ovoj zemlji nikada više ne bude potrebno. Ali, istorija podučava, da bez neizmernog rodoljublja i pregalaštva, masovnog junaštva i žrtvovanja ova zemlja odavno ne bi postojala. Nema jemca da joj to neće trebati i u budućnosti. No, pošto je utemeljena na junaštvu i pregalaštvu, na masovnom žrtvovanju svojih najboljih sinova i kćeri, a ne na politički varijevim dogovorima, nema mesta sumnji da će potomci umeti, znati i hteti sačuvati neokrnjeno delo svojih predaka protiv svakog zavojevača, pa ma koliko on moćan i okrutan bio. Neka ovo bude i poruka koju ratne generacije ostavljaju u amanet svojim pokoljenjima.

Dug i težak ratni put je prevalila Druga lička brigada, dakako kao i još mnoge jugoslovenske brigade, da bi nam domovina bila ujedinjena, slobodna i nezavisna. Podastrt blistavim poredama ali mestimično i gorkim porazima, taj put je u celosti poprskan krvlju i posut kostima njenih odvažnih i samopregornih boraca. Na njemu je ne malo puta izdržano na izgled neizdržljivo i savladano na izgled nesavladivo i time u surovoj ratnoj praksi dokazano da za borce svesno opredeljene i do kraja predane svome cilju, spremne na žrtve i napore, nema bezizlaznih ratnih situacija, pa ma koliko one teške i složene izgledale.

Rođena u centralnoj Lici, stvorena od boraca - ustanika iz Krbave i okoline Donjeg Lapca, potomaka nekadašnjih ličkih krajišnika zadojenih slobodoljubljem i junačkim tradicijama svojih predaka, ona je odmah po formiranju iskazala izuzetne borbene kvalitete i do kraja rata, uprkos svim iskušenjima, ostala snažna, monolitna i pouzdana borbena jedinica. I upravo zbog toga, kao po nepisanom i nepriznatom pravilu, njoj su u borbi gotovo uvek poveravani glavni, odnosno najteži zadaci od kojih je zavisio ishod sudara. Stvorena od boraca izuzetnih kvaliteta i vrlina (snažni, izdržljivi, hrabri, postojani, okretni i dovitljivi), punih samopouzdanja, brzo je stekla samoosećanje moćnosti i uspešnosti u borbi. Postojanost i izdržljivost u teškim situacijama, gipkost u manevru, silovitost i prodornost u napadu, upornost i žilavost u odbrani postale su njene ne samo osnovne osobine već i tradicija, koju su u njoj brzo i neosetno poprimali svi njeni novi borci, ma otkuda da su dolazili u njene redove. I novi borci iz Primorja, sa kojima je prvi put ozbiljnije popunjena van matičnog područja pred polazak u Bosnu, stasavali su u njoj u dobre, hrabre i pouzdane borce. A kada je brojno jako oslabljena kročila u Srbiju, njeni proređeni redovi ne samo da su popunjeni

nego su ubrzo mnogo uvećani i prošireni novim borcima iz Srbije. Iako su Srbijanci u njoj brzo postali većina, njene zatečene vrline i stvorenu tradiciju oni ne samo da su prihvatili nego su ih svojom borbenašću, pregalaštvom i junaštvom još više razvili, gordo pronevši njenu proletersku zastavu kroz dramatična ratna zbivanja Sjema i Slavonije do Zagreba, da bi se potom u Lici osećali kao u svom zavičaju. Mada su u njenom sastavu, od formiranja do kraja rata, u ogromnoj većini uvek bili Srbi, najpre iz Like a potom iz Srbije, ona je svuda i svagda bila uzorni i pouzdani tvorac bratstva i jedinstva. Ovo pre svega svojim borbenim učinkom, političkim delovanjem, primernim držanjem njenih boraca u svakodnevnom praktičnom dodiru i odnosu prema narodu raznih nacionalnosti u krajevima kroz koje je prolazila, jer, osim Hrvata, druge nacionalnosti su u njoj bile tek simbolično zastupljene.

U tekstu je lako zapaziti da, od prelaska brigade u Bosnu pa do kraja rata, nedostaju podaci o njenom brojnom stanju i naoružanju, nacionalnom i socijalnom sastavu. Naročito je ozbiljna praznina nedostatak ovih podataka prilikom masovne popune i ogromnog brojnog narastanja jedinica u Srbiji, o preoružanju brigade i stvaranju novih jedinica rodova i službi u njoj. Takvi izveštaji, mada redovno pisani i dostavljani, nisu sačuvani i ničim se više ne mogu nadoknaditi.⁵⁰⁰ Osim što je izvesno, kako je u tekstu zapisano, daje brigada 1. januara 1945. godine, pri napuštanju Beograda i odlaska na sremski front, u stroju imala oko 3.300 boraca, sličnih podataka kasnije više nema, ni o kretanju njenog brojnog stanja ni o eventualnim popunama na frontu. Iz sačuvanih izvora se vidi da je na **sremskom** frontu i kasnije u nastupanju do Zagreba imala ogromne gubitke, pa se ne može pouzdano utvrditi sa kolikim je brojnim stanjem okončala rat na periferiji Zagreba, a potom se vratila u Liku. Po jednom dokumentu štaba 6. proleterske divizije od 14. jula 1945. godine,⁵⁰¹ divizija je 16. maja (na periferiji Zagreba) u tri pešadijske brigade, artiljerijskoj brigadi, bataljonu za vezu, inženjerskom bataljonu, izviđačkoj i protivavionskoj četi imala 8.055 boraca. Ako se oslonimo na ovaj dokument onda bi se moglo zaključiti da je brigada završila rat na periferiji Zagreba sa brojnim stanjem od 1.500 boraca najmanje do 2.000 boraca najviše.

O opisanim podvizima, uspesima i sveukupnom ratnom učinku brigade, o masovnom samopregoru, hrabrosti i junaštvu njenih boraca verodostojno svedoče i izuzetna društvena priznanja kojima je nagrađena. Pored u toku rata stečenog elitnog naziva - »proleterska«, što je tada samo po sebi predstavljalo izuzetnu čast i priznanje (u tome je 6. lička divizija kao celina sa svoje tri brigade bila jedan častan izuzetak) - ona je za ratne zasluge i dokazano masovno junaštvo u borbi protiv neprijatelja odlikovana Ordenom narodnog heroja Jugoslavije, Ordenom narodnog oslobođenja, Ordenom partizanske zvezde sa zlatnim vencem i Ordenom bratstva i jedinstva sa zlatnim vencem. Osim toga, iz njenih redova je proglašeno jedanaest narodnih heroja, mada ih je nekoliko puta više ostalo bez toga zasluženog priznanja.

Namera da se neograničeno rodoljublje i samopregor, junaštvo i podvizi, kao i neizmerne patnje, lične drame i tragedije boraca ove brigade, ako već ne mogu pojedinačno, bar kolektivno sačuvaju od zaborava istorije, motivisala je autora da uz mnoga lišavanja i odricanja istraje u četvorogodišnjem radu. O svrshodnosti tolikog napora i valjanosti rada neka cene čitaoci. S obzirom da sam relativno dugo vremena proveo u njenom stroju, učestvovao u nje-

500) Zna se da je u nekim situacijama arhiva propadala. Ali od prelaska Zlatibora pa dalje takvih situacija gotovo nije bilo, a upravo iz toga perioda dokumenata je sačuvano malo. Bolje upućeni kažu da su to štabovi po završetku rata kao nepotrebno uništili. Umesto toga u Vojnoistorijskom institutu (za ovu brigadu kutija 799) čuvaju se brojne relacije, posle rata napisane samo za proizvoljno odabrani mali broj situacija. Neke su toliko štire, površne i proizvoljne da se i ne mogu uzeti kao ozbiljan dokument.

501) AVII, k. 798. br. reg. 5-2/4.

nim blistavim poredama ali i u gorkim porazima, bio svedok izuzetnih podviga mnogih mojih drugova koji su pored mene padali, sa kojima sam i danas često u mislima, to su, priznajem, privrženost i lične emocije pri ovome radu mogle imati izvesnog uticaja. Godinama sam ovu ideju nosio u sebi, razmišljao o njoj, nakanjivao se i odustajao, iskreno se nadajući i očekujući da će ovo neko drugi uzeti i uraditi. Razlog oklevanja nije bio nedostatak samopouzdanja već zaziranje od složenosti posla i odgovornosti koja se time preuzima, imajući u vidu ozbiljnu oskudicu pouzdane istorijske građe i izvora.

Međutim, kada se na sednicama Odbora sekcije udruženja boraca Druge brigade počelo češće i živo raspravljati o pisanju monografije i mom oklevanju se bližio kraj. Svi su žarko želeli da se napiše monografija, izražavajući spremnost da pomognu u čemu mogu, čak i novčane priloge da daju ako treba, samo da se to uradi.

Metod temeljitog istorijskog istraživanja s osloncem na pouzdane istorijske izvore potpune kritičke rekonstrukcije i opisa svake situacije, događaja i zbivanja na ratnom putu brigade uzet je svesno i namerno. Uz to, gde god je izgledalo neophodno radi jasnijeg prikaza situacije i potpunijeg uvida u tok događaja, naporedo sa brigadom rekonstruisana su u potrebnom obimu i dejstva susednih, sadejstvjućih jedinica koje su uticale ili mogle da utiču na njene uspehe ili neuspeha. Isto tako, rekonstruisana su i dejstva neprijatelja (jačina, sastav, namere, planovi, manevri) sa kojima je brigada dolazila u borbeni sukob, pošto se samo potpunim sagledavanjem međusobnog odnosa sukobljenih strana u datoj situaciji mogu objektivno sagledati sopstvene zablude, promašene odluke i planovi i uočiti pravi uzroci uspeha i neuspeha. Autor je predano nastojao da verodostojnom rekonstrukcijom događaja predoči punu istinu i na primerima ove brigade o veličini naše borbe za slobodu, kakve i kolike žrtve, patnje i napore se moralo uložiti da bi se do pobeđe došlo u borbi sa moćnim i surovim neprijateljem. Osim toga, namera je da se ovim pruži mogućnost svim onima koji se bave studiranjem i izučavanjem taktike partizanskih dejstava, posebno dejstava partizanske brigade, da na ovako do detalja rekonstruisanim i opisanim primerima sami analiziraju svaku situaciju, da uočavaju propuste i ocenjuju dobre i rdave postupke i sami za sebe izvlače odgovarajuće zaključke i pouke. Ako ovaj rad posluži i ovoj svrsi onda autorov trud zaista nije bio uzaludan.

Na završetku uzimam slobodu da nekoliko reči uputim borcima Druge ličke brigade, mojim ratnim drugovima. Ovo je zgusnuto kazivanje o nama, o onom delu naše mladosti kojim se sa pravom dičimo i gordimo, koji je ispunjen divljenja dostojnim podvizima, svakojakim iskušenjima, lišavanjima i odricanjima i ogromnim ličnim naporima zdušno monolitno slivenim u jedinstveno htenje i pregnuće pod proleterskom zastavom Druge ličke brigade na putu do pobeđe i slobode. Nedostatak izvora, na žalost, nije omogućio da se izuzetni junački podvizi mnogih pojedinaca zabeleže i sačuvaju od zaborava. Pomenuti su samo retki pojedinci o kojima je ponešto ostalo zabeleženo. Svi mi, razume se, imamo i ljubomorno čuvamo nama još uvek drage uspomene na te teške i dramatične dane, na naše junački pale drugove, bez obzira koliko je vreme učinilo svoje. Stoga vas molim ne cenite valjanost i istinitost ovoga kazivanja po izvesnim pojedinačno sačuvanim uspomenu i sećanjima. Ovde nisu sabrane ničije uspomene, već samo istorijske činjenice o dramatičnim zbivanjima na tegobnom borbenom putu ove brigade, na kome smo i mi pojedinci duže ili kraće vreme u njenom stroju zajedno marševali, ali ipak pojedine događaje različito doživljavali i pamtiti. Mada je manjak istorijske građe i izvora ozbiljno otežavao istraživanje, verodostojnu istorijsku rekonstrukciju i opis pojedinih situacija i borbenih dejstava, autor ne želi ni da umanja ni da izbegne punu odgovornost za eventualne greške, propuste i omaške u tome pogledu.